

tanulók világnézetének formálására, de csupán ez a téma nem foglalhatja magában a materialista világnézet igen gazdag, sokrétű fogalomkörét, így nem lehet az osztályfőnöki óra a világnézetű nevelés kizárólagos színtere s egyben az osztályfőnök feladata. Az osztályfőnök is csak akkor tudja nevelőmunkáját eredményesen megvalósítani, ha a világnézetű ismereteket a gyerekek valóságfeltáró tevékenységével kapcsolja össze, s nem különállóan, ideologikus tudattartalomként akarja a tanulókkal elfogadtatni. Munkája sikeréhez még az is szükséges, hogy meg tudja valósítani az egységes ráhatás pedagógiai elvét, ehhez azonban nélkülözhetetlen, hogy a gyerekeket tanító pedagógusok mindegyike korszerű marxista világnézettel rendelkezzen.

IRODALOM

- [1] Az általános iskolai nevelés és oktatás terve I-III. kötet. Budapest, 1978.
- [2] Az általános iskolai és az óvodai pedagógusképzés nevelési programja. Budapest, 1976.
- [3] *Gáspár László*: Egységés világkép komplex tananyag. Tankönyvkiadó, Budapest, 1978.
- [4] *Bakonyi Pál*: A tanulók marxista-leninista világnézetű nevelése a Magyar Népköztársaságban. Pedagógiai Szemle 1982/5.
- [5] Országos agitációs, propaganda- és művelődéspolitikai tanácskozás, 1983. január 11-12. Kossuth 1983.
- [6] *Dr. Halász Tibor-Miskolczi Józsefné-Kovács László-Szántó Lajos*: Hogyan tanítsuk a fizikát a 6. osztályban. Tankönyvkiadó, Budapest, 1985.
- [7] *Dr. Perczel Sándor-dr. Victor András*: Hogyan tanítsuk a kémiát az általános iskola 7-8. osztályában? Tankönyvkiadó, Budapest, 1980.
- [8] *H. Varró Rózsa*: Dialektika az élő természetben. Kossuth 1974.

DR. BÓRA FERENC
Kaposvár

A békére nevelés pedagógiai módszerei

A módszer jelentősége a békére nevelésben

A pedagógiai tevékenység eredményességének egyik lényeges feltétele a jól megválasztott módszer, a módszerek és módszerkombinációk helyes használata. A békére nevelés módszerein azokat a célszerű, tervszerű, szervezett tevékenységeket értjük, amelyekkel a tanítók és a tanárok a béke gondolatát, a nemzetközi helyzet erre vonatkozó információit, a közvélemény-alakítást, a békevágy gyakorlati megnyilvánulásait és tevékenységeit hozzhatják életközelségbe a tanulók számára. A gyerekek e módszerek által motiváltabbá, aktívabbá válhatnak. Jobban feldolgozhatják, befogadhatják a hatásokat, hisz együtt tevékenykednek a nevelővel, s így fokozatosan alkalmassá válhatnak a béke kérdéseinek megítélésére és cselekedeteik irányítására.

Tímár András írja a „Nemzetközi Békeév” című cikkében: „A pedagógus kulcspozíciót foglal el a békére nevelésben, a nevelési folyamat különböző fokozatain. Felkészültsége, személyes példája meghatározó lehet a béketudat alakításában. Az is igen fontos, hogy milyen módszerekkel segíti a fiatalokat, és milyen eszközök segítik a

nevelőket munkájukban. A békére nevelés mint komplex nevelési terület válik a nevelés egészének szerves részévé." (Pedagógiai Szemle, 1986/1. sz. 4. l.) A felszabadulást követő több mint negyven évben nem volt problémamentes a békére nevelés. Az esetenként előforduló frázisokra épülő pedagógia a közömbösséget, a felületességet erősítette a neveltekben. A frázisok, közhelyek helyett konkrét és jól bevált módszereket, eljárásmodokat mutatunk be. Úgy véljük, hogy a tanítók és a tanárok ezek alkalmazásával a korábbiaknál konkrétabbá, eredményesebbé tehetik a békére nevelést.

A valóságfeltárás módszerei

„A békére nevelés... az ifjúság oktatásának, nevelésének és képzésének szerves részét képezi – írja Berecz János –, elválaszthatatlan a személyiség egészének formálásától." (Ifjúkommunista, 1976/2. sz. 109. l.) Az általános iskolás gyerekeknek, a középiskolás fiataloknak meg kell ismerni a történelmi fejlődés menetét, eseményeit, okait. Reális ítéletalkotásra van szükség a társadalmi kapcsolattrendszerek megítélésében, az állásfoglalás kialakításában. A belpolitikai és a külpolitikai tények, tendenciák felismerése és megértése a megismerés, elsajátítás, tanulás tevékenységek szerves részét képezik. Pék Andrásról idézünk: „Így a háború elkerülhető, emberi tényezők, társadalmi jelenségek hozzák létre, és ugyanígy emberi tényezők akadályozhatják meg." (Az ifjúság békére nevelése = Ifjúkommunista, 1979/10. sz. 43. l.) Az eddigiekből kitűnik, hogy az életkornak megfelelő terjedelmű és mélységű történelmi, politikai ismeret (fogalom, tény, ítélet, leírás, definíció, törvény, elmélet) alapozza meg a békére nevelést. Az általános iskola 3–4. osztályának történelmi olvasmányáival kez-

A módszer jellege	Az eljárások kiválasztásának szempontjai	Eljárásmodok
A tanulási-megismerési tevékenység megvalósításának módszerei	A tanulási információk átadása szerint: Szemléltetést biztosító eljárás: Gyakorlattal kapcsolatos: A tanulási információ logikája szerint: A tanulói gondolkodás szintje szerint: A tanulás irányításának szintje szerint:	Szóbeli, írásbeli elbeszélés, beszélgetés, magyarázat Illusztráció Demonstráció Tapasztalatok Gyakorlatok Induktív Deduktív Analitikus Szintetikus Felfedezettetés Részben felfedezettetés Kutató, problémakiindulású Reproduktív A tanár irányításával A tanuló önálló munkája által
A serkentés és motiválás módszerei	A tanulás iránti érdeklődés: A kötelesség és felelősség kialakítása szerint:	Megismerő játékok Viták Érzelmeket teremtő helyzetek Érdekesítő situációk Az újdonság élményének megszervezése A közösség felelőssége Az egyén felelőssége

dődik, majd koncentrikusan fokozatosan bővül a tanulók történelmi-politikai ismerete. Az ismeretszerzés színterei: a tanóra, a közéleti-közösségi tevékenység, a szabad idő szférája. Elsősorban a politikai ismeretek változnak, ezért a békére nevelésnek nyomon kell követnie a politika alakulását. Az iskolának olyan ismeretek közvetítését, feldolgozását, személyiségformáló hatását kell rugalmasan, „nem kötelező jelleggel” biztosítania, mely a politikai helyzetre épül. E nevelés eredményessége elsősorban azon múlik, hogy a politikai információk mennyire frissek, reálisak, miként lehet általuk a tanulók békére irányuló aktivitását és állásfoglalását létrehozni.

A következőkben az oktatási módszerek csoportosítását végezzük el a valóságfeltárás követelményei szerint (Falus Iván: A valóságfeltárás, az elméleti igényesség és a gyakorlati hasznosság egysége = Magyar Pedagógia, 1982/4. sz. 390–391. l.):

A békére nevelés az aktuális – békére és háborúra vonatkozó – *megismerési tevékenység* szervezését jelenti elsősorban. Ez biztosítja a nevelés realitását, a szólam-szerűségek felszámolását, a racionális és konkrét tájékozottságot a háború és a béke kérdéseiben. A pedagógus szóbeli közlései, a tanulókkal folytatott beszélgetések, a háborút és a békét bemutató művészi illusztrációk, könyvek, lírai alkotások, a tanár által szemléltetett adatok, tények a tanulók aktív megismerő tevékenységét is szolgálják. A tanulók megismerő tevékenységének főbb területei a következők: a fegyverkezési verseny; fegyverkezési stratégiák, doktrínák és a biztonság; a fegyverkezés és leszerelés politikai és gazdasági kérdései; konfliktusok, változások a kritikus övezetekben (Közép-Kelet, Közép-Amerika, Indokína, Dél-Afrika); világgazdasági válság; a világra kiterjedő kommunikáció; emberi jogok és a világközösség; a béke megőrzésének konkrét helyzete az adott időpontban; a békemozgalmak. Természetesen a felsoroltak megismerési tevékenységeinek szervezése a fokozatosság elvére épül, az alapkérdések egyszerű elsajátíttatása révén az általános iskolában valósul meg. A középiskolában az ismeretszerzés kiszélesedik, és tartalma elmélyül.

A békében élés „gyakorlatát” a tanulók közvetlenül is *élik*, s így szereznek *tapasztalatot*. Gyakorolják a béke szellemében való élést, saját szociális közegükben érzékelik a nemzetközi helyzetből eredő hangulatokat és indulatokat. A tanulók egy része nemzetközi táborokban vesz részt, mások külföldi gyerekekkel leveleznek, vannak, akik utaznak, nyelvet tanulnak, külföldön szerepelnek művészeti csoporttal, sportrendezvényeken vesznek részt. Mindez a tanulók tevékenységi zónájában a békés egymás mellett élés gyakorlatát jelenti. Közvetve – a tömegkommunikációs eszközök közvetítésével – is rengeteg ismeretet szereznek mind az általános iskolások, mind a középiskolások.

A megismerési tevékenységek szervezése kiterjed a tanulási információkra is. A gondolkodási műveletek végzetetéséhez a pedagógusnak meg kell teremtenie a feltételeket és az eljárás módokat. Az analízis és a szintézis elengedhetetlen logikai művelete a békére nevelésnek, hiszen általa a tanulók részekre, alkotó elemekre bontják a nemzetközi helyzettel kapcsolatos információkat. A részekre bontás a szintézis alapját képezi, mert a béke és a háború kérdésében az egységes egész látása a cél. Az induktív megközelítést és a deduktív áttekintést egyaránt meg kell szervezni ahhoz, hogy a tanulók életkoruknak megfelelő mélységben vizsgálhassák azt a politikai helyzetet, melyre a béke ügye épül.

Timár András írja: „A békére nevelés nem lehet csupán az osztályfőnöki órák feladata, nagyon fontos a tanárok idevonatkozó tanórán kívüli tevékenységének átgondolása is, hiszen az információrobbanás korában a fiatalok egyre több információs forrásból táplálkoznak.” (A „PEDAGÓGUSOK A BÉKÉÉRT” Mozgalom I. Országos Konferenciája, Bp., szerkesztette: Hámoriné Váczy Zsuzsa, Országos Béketanács,

1985. 38-39. l.) A tanórán az iskolán kívüli ismeretszerzésre, a béke és a háború kérdéseiben való eligazodásra is fel kell készíteni a gyerekeket. Amíg a tanórán a pedagógus reprodukáltatja, elemzetteti a békével kapcsolatos információkat, a szabad idő szférájában a tanulók magukra maradnak. A tanár, a tanító irányító szerepe abban nyilvánul meg, hogy felkészíti tanítványait az önálló információszerzés módjaira. A személyiségfejlődésben a tények önálló felfedeztetésének, a problémák meglátásának, az összefüggések felismerésének döntő jelentősége van. A tanulók öröme és öntudata egyaránt jelen van azoknak a módszereknek az alkalmazásában, amikor felfedezik, „kutatják” az igazságot. A tanulók gondolkodását, önállóságát megkövetelő módszerek vezetnek el a béketudat formálásáig, a népek közötti barátság mély érzelméig, az emberi munka értékeinek felismeréséig, a háború elutasításáig.

A serkentés és motiválás módszercsoportja a személyiség pszichés ösztönzését segíti elő. E módszerek kiváltják a tanulók érdeklődését a béke kérdései iránt. Alkalmazásuk következtében készenléti állapot jön létre, a gyerekek a politikai helyzetből adódó összefüggések – háborúra és békére utaló kérdések – megközelítésére töreksenek. Az alsó tagozatban a játék, majd fokozatosan az érzelmet teremtő helyzetek fokozzák a pszichés hajtóerőt. Egy-egy mély érzelmi töltésű vers, a háború pusztításait, a béke „értékeit” bemutató képzőművészeti, irodalmi, zenei, népművészeti, építészeti alkotás érzelmet vált ki. Az érzelem mindig állásfoglalást is jelent. A béke ügyéhez kapcsolódó pozitív érzelmeket az esztétikai értékek, különböző esztétikai minőségek, a tartalom és forma által létrejött tanulói azonosulások váltják ki. Az érzelem döntést is jelent, ragaszkodást a békéhez, s annak átélését, hogy a béke minden szépség alapja és feltétele. Az érzelmet teremtő művészeti alkotások – a háború bemutatása során – az alantás, a rút esztétikai minőségének elutasító hatását teremtik meg. Etikai szempontból az érdekesítő helyzetek, érzelmet teremtő szituációk, élményt adó művészi alkotások – a háború és béke ellentétes pólusain – a jó-rossz, a becsületes-becestelen, a boldogság-boldogtalanság, a lelkiismeretesség-lelkiismeretlenség stb. kategóriát tárják fel a gyerekek előtt. Erkölcsi állásfoglalást jelent tanulóink számára a mély érzelmmel párosuló hazaszeretet, az internacionalizmust elősegítő pedagógiai helyzet, a fegyvelmeztség, a munkához való pozitív viszony, a humanizmus.

A vita a békére nevelés legfontosabb módszere. Dr. Szabolcsi Miklóstól idézünk: „A kamasz számára – 13-14 évtől felfelé – az igazi, mély élmény az, amit önmaga küzdött ki: nem az, amit mi adunk neki; amit önmagának sikerül kiküzdeni vitában, ellentmondásokkal, amikor önmagát tudja meggyőzni valamiről, és úgy gondolom, a béke kérdésében, a világ globális problémáinak kérdésében is ehhez az élményhez kell hozzásegítenünk.” (A „PEDAGÓGUSOK A BÉKÉÉRT” i. m. 82. l.) A vita eredményességének néhány szabályát érdemes felsorolásszerűen rögzíteni. Ilyenek: a téma egyértelmű, világos megfogalmazása; a vitakérdések exponálása; a témától való elkalandozás, „üresjárat” kizárása; az érvelésben és a cáfolásban a tömörségre törekvés; a vitamórt betartása; a vita eredményeinek vagy eredménytelenségének összefoglalása; a nyitott kérdések megfogalmazása.

Ha a kötelesség irányából közelítjük meg a békére nevelést, világossá válik, hogy az egyén és a közösség felelősségét kialakító eljárásmodok alkalmazását kell szorgalmaznunk. „Fontos annak érzékeltetése és tudatossá tétele, hogy az egyes emberek és kisebb-nagyobb közösségek élete, boldogulása függ a többi boldogulásától – a nagyobb közösségek, egyes országok sorsa, helyzetének alakulása sem független ma már a többiekétől – írja Márta Ferenc a „Békekutatás – békére nevelés” című dolgozatában. – Ezért ma már nem lehet eltekinteni attól, hogy ne ismerjük és ne érdekeljen bennünket, mi történik a világ különböző pontjain...” Az egyén felelősségének kialakítását elő-

segítő eljárások közül kiemeljük az egyénnel folytatott beszélgetést, a kritikát, az önkritikát, a példakép- és eszményképállítást. A közösség felelősségének kibontakozását a vita, az ankét, a szeminárium, az együttes akciók, közösségi megmozdulások (rendezvények, programok, ünnepélyek, akciók) biztosítják elsősorban.

A tanulók szükségletrendszerére épülő nevelőhatások módszerei

Az UNESCO „A nemzetközi megértésre, együttműködésre és békére, az emberi és az alapvető szabadságjogok tiszteletére nevelésről” címmel ajánlást adott ki tíz évvel ezelőtt a pedagógusok számára. (Pedagógiai Szemle, 1976/2. sz.) Ebben megfogalmazódik, hogy a pedagógusoknak arra kell törekedniük, hogy a tanulókkal, a szülőkkal, az érdekelt szervezetekkel együttműködve – társadalmi összefogással – változatos módszereket alkalmazzanak a békére nevelésben. Javasolják, hogy készítsék fel a fiatalokat jogaik és szabadságjogaik gyakorlására, mások jogainak elismerésére és tiszteletben tartására. Szabó László írja: „A nevelés-oktatás folyamatában a békére nevelés nem egyes órák, egyes tantárgyak, egyes pedagógusok reszortfeladata, hanem minden pedagógus minden tevékenységének velejárója.” (A „PEDAGÓGUSOK A BÉKÉÉRT” i. m. 30. l.)

Dr. Bábosik István a tanulók szükségleteire épülő nevelőhatások szerint csoportosított módszerrendszert dolgozott ki. (Személyiségformálás közvetett hatásokkal. Tankönyvkiadó, Bp., 1982. 34-42. l.):

Szükségletformák	Hatások	Módszerek
<i>Példaképek, eszményképek</i>	Magartartási-tevékenységi modelleket közvetítő hatások	Az elbeszélés A tények és jelenségek bemutatása Műalkotások bemutatása Személyes példaadás Az előadás
<i>Meggyőződések</i>	Tudatosító hatások	A magyarázat A beszélgetés A tanulók önálló elemző munkája
<i>Szokások</i>	Beidegző hatások	A követelés A gyakoroltatás A segítségadás Az ellenőrzés Az ösztönzés

Bíró Katalin a példakép-eszménykép kialakításában fontosnak tartja, hogy a pedagógusok „... a szép és igaz emberi tettekkel való találkozáshoz kalauzolják a gyermekeket, amelyekből társadalmilag értékes emberi tulajdonságokat ismerhetnek meg, és felépítik saját eszményképüket”. (A Tanító, 1986/1. sz. 2. l.) A békére nevelés elengedhetetlen feltétele a pedagógus személyes példaadása. Fontos, hogy a tanító és a tanár megnyilatkozásaiban, mindennapi magartásában kinyilvánítja-e pozitív állásfoglalását: a népek jogegyenlősége és önrendelkezése, a béke megőrzése, a lefegyverzés, a fajgyűlölet, a környezetszennyeződés, a szolidaritás, a népek közötti megértés és türelem, a nyílt eszmecsere stb. kérdéseiben. A tanulók kezdetben lemásolják, utánozzák, a serdülő kortól önállóan alkalmazzák, az ifjúkorban önnevelésüket szilárdítják a taní-

tók és a tanárok példáját követve. A magatartási-tevékenységi modellek akkor lesznek eredményesek a békére nevelés folyamatában, ha a példa, példakép, eszménykép, eszmény differenciáltan jelenik meg a tanuló előtt. Élő személyek (pedagógusok, barátok, rokonok, nagy egyéniségek), történelmi nagyságok, gyermek- és ifjúsági irodalom hősei, a béke eszményét képviselő jeles személyiségek adhatnak modellt a tanuló számára.

A békére nevelésben a tények és jelenségek bemutatása a nemzetközi politikai, gazdasági, kulturális, tudományos, technikai eredményeket és problémákat foglalja magába. A békére nevelés a nemzetközi politikai helyzet függvénye is. Ezért szükséges a pedagógusnak – s rajta keresztül vagy ösztönzése révén a tanulónak – ismerni a politikai helyzet ingadozásait, aktualitásait, kiélezett problémáit, enyhülési tendenciáit. A műalkotások pedig – az esztétikum közbeiktatásával – élményt keltő hatásaikkal segítik a példaképek és az eszményképek formálódását.

Az előadás, a magyarázat, a beszélgetés érzelmi és intellektuális téren egyaránt megerősíti a tanulókat meggyőződését. A gyerekek és az ifjak azokat a normákat igyekeznek cselekvéseikben, magatartásukban realizálni, melyeket a család, az iskola, a társadalom megkövetel tőlük. A normák helyes megvalósítása a felnőttek által is megerősítést nyer a dicséret, elismerés, jutalom formájában. A gyereket és az ifjút ilyenkor érzelmei is segítik annak felismeréséhez, hogy helyesen gondolkodott vagy cselekedett. Kudarccal arról győződhetnek meg, hogy magatartásuk, megnyilatkozásuk nem felel meg a velük szemben támasztott normáknak. A meggyőződések tudatosító hatása a tanulók önálló elemző tevékenységében nyilvánul meg a legmagasabb fokon. A békére nevelésben ez azt jelenti, hogy a serdülők és a fiatalok a béke és a háború kérdéskörébe tartozó politikai helyzetet saját erejükből tekintik át. Maguk keresik meg a politikai tények közötti összefüggéseket, ellentmondásokat, problémákat. Önállóan alkotnak véleményt, s eljutnak az állásfoglalásig.

„A szocialista pedagógiában a béke aktív védelmére nevelés nem korlátozódhat valamiféle „békepropagandára”, „békedemonstrációra”, hanem nevelési rendszerünk valamennyi elemét át kell szője országaink, a világbéke és a társadalmi haladás ügye, megvédésének aktív tudata és cselekvőképessége készségeinek kifejlesztése” – olvashatjuk Széchy Éva egyik tanulmányában. (Pedagógiai Szemle, 1986/4. sz. 377. l.) A cselekvőkészség nem alakítható ki beidegző hatások nélkül, ezért a követelés és a gyakoroltatás módszere a békére nevelés lényeges módszerei közé tartozik. A követelés és a gyakorlás alkalmazása terén fontos, hogy ne „prédikációra” épüljön a tanuló munkája, hanem érdeklődésre, belső motiváltságra, közös és egyéni elhatározásokra. A segítségadás a felnőtt (pedagógus, szülő) részéről azért nem maradhat el, mert a gyerek és a fiatal ítéletei gyakran bizonytalanok, s ilyenkor rászorul a pedagógus tanácsaira. Ha megoldhatatlannak tartanak növendékeink békével és háborúval kapcsolatos kérdéseket, ugyancsak a felnőtt segítségére szorulnak. Az ellenőrzés összes eljárás módja igénybevehető a békére nevelésben (a megfigyelés, a beszámoltatás, a beszélgetés, a felmérés), de fokozatosan el kell jutni a tanítónak és a tanárnak a közvetlen ellenőrzéstől az önellenőrzésig. Az ösztönzés módszere a pedagógus szóbeli megnyilvánulásainak realitását, a személyes példamutatását, a cselekvéseiben rejlő kongruenciát foglalja magába.

Dr. Szőnyi Tibortól idézünk: „A békére nevelés kulcsfigurája a pedagógus. Rendkívül sok függ attól, hogy milyen lélekkel, mennyi hittel, mennyi bizalommal és tudatossággal végzi munkáját, megvan-e a megfelelő szintű társadalmi és politikai ismerete ahhoz, hogy egyrészt megértse bonyolult világunkat, másrészt – lefordítva a gyermek nyelvére – meg is tudja értetni másokkal.” A „PEDAGÓGUSOK A BÉKÉÉRT” i. m. 52–53. l.)